

Tysk politisk og kulturelt Arbejde i Nordslesvig.

I.

Af Redaktionssekretær Harald J. Rud, Aabenraa.

»Vi ønsker som bekendt en hensynsløs Undertrykkelse af Danskerpartiet og dets hele Organisation, Aviser, Foreninger og Forsamlingshuse med indbefattet, og anser Undtagelseslove for at være uundgaaelige«.

»Schleswigsche Grenzpost«, Maj 1913 efter Landdagsvalget.

Set paa Baggrund af Vilkaarene for Danskhedens politiske og kulturelle Arbejde i Preussertiden, ikke mindst i Køllerpolitikken Tid, er det gyldne Betingelser, der fra dansk Side bydes Tyskerne som nationalt Mindretal indenfor Danmarks Riges Grænser. Der har været og er stadig i alle betydende danske Kredse fuldkommen Enighed om at fastholde denne Friheds-Politik overfor det tyske Mindretal, — ikke blot fordi det stemmer overens med vort Fædrelands gamle, liberale Traditioner om frit at tænke, tro og tale, men ogsaa fordi vi bedre end nogen anden kender Resultaterne af to Menneskealdres Voldspolitik, øvet med alle et stort og mægtigt Riges Vaaben mod det lille danske Mindretal mellem Kongeaa og Flensborg Fjord.

Under de nuværende Forhold kan man sige sig selv, at Tyskerne ikke vilde være sene til at ud-

nytte den Frihed, de knap har vidst, hvad var, og efterhaanden, som de faar sig samlet efter den, trods alle store Ord, knusende Dom, Afstemningsdagen den 10. Februar 1920 beredte dem, ser vi deres Organisationer gro frem, antage fastere Former og — for visse Deles Vedkommende — udføre et endog overordentlig stort og intensivt Arbejde for at holde Fodfæstet, og det burde være mere end Privatmands Opgave at følge dette Arbejde i dets Udvikling i disse betydningsfulde Overgangsaar.

Det tyske Arbejde i Nordslesvig har hidtil holdt sig indenfor følgende Rammer:

- 1) Politisk Organisation,
- 2) Kirke og Skole,
- 3) Ungdomsarbejde,
- 4) Foredrag, Kunst, Teater og Underholdning,
- 5) Biblioteker,
- 6) Landbrugsorganisationer,
- 7) Tilknytning til og Støtte sydfra.

Man ser allerede her, at Formerne for en Del svarer til vore egne fra gamle Dage, men Virkemaaden er under de vidt forskellige Forhold en ganske anden, og af det følgende vil det ses, at Tyskerne hidtil har sat Størstedelen af deres Arbejde ind paa tre Omraader, Skolen, Foredrag, Underholdning og Ungdomsarbejdet, bortset naturligvis fra den politiske Indsats ved Valg. Som Forholdene i Tyskland har udviklet sig, med stadig synkende Markkurs i Udlandet, har Tyskheden i Nordslesvig især i den første Tid mærket en meget betydelig Afgang ved Udvandring, hvor tyske Ejendomsbesiddere har solgt og købt sydpaa. I det sidste Aar er denne Udvandring dog saa godt som standset, og til Dels ved den tyske

Organisations Hjælp, søgt draget nordpaa igen. Ved Markens Fald har Tyskheden lidt under, at den økonomiske Hjælp sydfra er svunden ganske betydeligt ind. Til Gengæld har den haft en meget stor Fordel ved, at den billige Mark har virket som Drivfjeder for Ungdommens Uddannelse paa tyske Lærestalter, Universiteter, Højskoler, tekniske og Handelsskoler, Besøg af tyske Kunstnere, Foredragsholdere osv. Her har Valutaen begunstiget Tyskernes Arbejde i meget betydelig Grad.

Paa Grundlag af den Kontrol med det tyske Arbejde paa de forskellige Omraader, som er mulig gennem de tyske Aviser i Nordslesvig og paa anden Maade, skal jeg i det følgende opgøre, hvilke Organisationer der findes nordfor Grænsen, og hvorledes deres Virksomhed er.

1. Politisk Organisation.

a. Presse.

Som altid er Pressen et meget væsentligt Led i Arbejdet. Den er det daglige Bindeled mellem Tyskerne indbyrdes, og, som naturligt er, blevet Agitationscentre i den daglige Paavirknings- og Efterretningstjeneste.

Bladkontorerne har i de sidste Maaneder inden Optionsfristens Udløb agiteret for Option for Danmark som officielle Underkontorer for »Schleswig-Holsteiner Bund« i Flensborg og er sikkert ikke uden Skyld i, at Antallet af Optanter for Danmark er bragt op til 2631 Optionserklæringer (Hovedpersoner) med Husstand omfattende 5232 Enkelpersoner. Bladene har endvidere været Mellemed for tyske Organisationer til Hjælp for »Nordschleswigsche Flüchtlinge«, og (f.

Eks. i Aabenraa) udbetalt Forskud til saadanne.

Der findes følgende Blade:

»Neue Tondernsche Zeitung« (Undertitel: »Deutsche Tageszeitung für Nordschleswig«), Tønder. I Redaktionen Jacob Bödewadt, H. Hamann, L. Christensen, fast Medarbejder Folketingsmand Pastor Schmidt. Aflægger »Südtondernsche Zeitung« i Nibøl.

»Apenrader Tageblatt« (Undertitel: »Deutsche Zeitung für Nordschleswig«), Aabenraa. I Redaktionen Dr. Jul. Kähler, Chr. Jessen. Aflægger »Haderslebener Zeitung« (Bogtrykker Wilh. Schütze.)

»Sonderburger Zeitung« (Undertitel: »Sønderborg Avis«), Sønderborg. I Redaktionen E. Kühler.

De to sidste Blade udgiver, dels for at holde Forbindelsen med bortflyttede Tyskere, og dels for at bringe Agitationen ned i Tyskland, Bladene som »Apenrader Blatt« og »Sonderburger Nachrichten« til meget billig Pris (efter den faldende Kurs fra 4 Mark til 5000 Mark maa-nedlig).

Som Bilag følger en Gang ugentligt et af følgende Blade »Unsere Heimat«, »Die Schleswig-Holsteinische Jugend«. (Disse Blade trykkes sydfor Grænsen, under Redaktion af Iven Kruse. Ansvarlig nordfor Grænsen: Fritz Christensen, Aabenraa.) »Schollensegen«, (Tønder) »Heimatblätter« (Sønderborg, gaaet ind Nytaar 1923). I Maj 1922 er oprettet Hjemstavns-Tidsskriftet »Nordschleswig« (Verlag: Kiel-Tondern), der skal vise, »at vi tyske Nordslesvigere er sikre paa vor Vej og vor Sag.« Tidsskriftet udgives fra April 1923 paa »Nordmark-Verlag Tondern-Niebull«, og trykkes i Tønder.

b. Politiske Organisationsformer.

Hovedsædet for de tyske Organisationer er Tønder, hvor Fællessammenslutningen »Kreisgeschäftsstelle der deutschen Verbände« har sit Sæde, med særligt Kontorlokale indtil Nytaar 1923 i Storegade 6, derefter i Spikergade 22.*). (Sml. vort danske Arbejdersekretariat).

Fast Annonce i tyske Blade.

---

*) »Schleswigscher Wählerverein, Tondern, Grosse-strasse 6, Parterre, erteilt Auskunft in Rechts- und Wirtschaftsfragen. Sprechstunde Vorm. 10—12.«

Denne Hovedorganisation har afholdt stærkt besøgte Aarsmøder i Aabenraa 15. og 16. April 1921, i Tinglev den 30. April 1922 og i Haderslev 16. og 17. Marts 1923.

Den politiske Hovedorganisation er »Schleswiger Wählerverein«, Hovedkontor i Tønder, Leder og Kasserer Dr. Jes Jessen, før Stolte-lund, (fra Nytaar 1923 flyttet til Flensborg). Kredsforeninger: Haderslev Amt (Rektor Carstensen, Haderslev. 3. Juli 1922 valgtes Gdr. Hansen, Fuglsang, til Leder af »Kreisverband Hadersleben.«) Aabenraa Amt (Skibsreder Jac. Jebsen, Aabenraa). Sønderborg Amt (Klejnsmied Rochler, Sønderborg). Tønder Amt (Løjtnant Jac. Nissen, Tinglev).

En Række Sogneforeninger er spredt ud over Landet Rødekro, Løjtkeby, Klovtoft, Højer, Ravsted, Kliplev, Bov, Kollund, Løgumkloster, Tinglev, Graasten, Broager, Nordborg osv.

Disse Lokalforeninger virker ikke som udelukkende Vælgerforeninger. Deres Arbejde bestaar sammen med Skoleforeningens Afdelinger, Ungdomsforbund og lignende, i Arrangementet af »Tyske Aftener«, »Vaterländische Abende« og Dilettantkomedier, etc. (se senere). »Neue Tondernsche Zeitung« skildrer i en Artikel (April 1921) Virksomheden i følgende Ord:

»Alle Deltagere gaar sjæleligt styrkede til deres nationale Arbejde efter den tyske Arbejds- og Offerviljes kraftigt erklærede Endrægtighed«.

Ved Folketingsvalget i 1920 var følgende tyske Kandidater opstillet: I Haderslev: Gaardejer Koch, Mariegaard, i Aabenraa: Gæstgiver Wismar, i Sønderborg: fhv. Rektor Koopmann, i Løgumkloster:

Gaardejer Schmidt, Rishjarup, i Tønder: Pastor Schmidt. I Foraaret 1923 har »Schleswigscher Wählerverein« paabegyndt Opstillingen af Folketingskandidater til Valget 1924. Pastor Schmidt opstilledes for alle 7 Folketingskredse som Nr. 1.

Som Led i det politiske Arbejde maa endvidere nævnes de aarlige Sommermøder for hele Nordslesvig med Folkefester, »Heimatsfeste«, m. m.

En Opgave af politisk-økonomisk Art har Vælgerforeningen haft med at uddele Indførseltilladelser for Heste til Landbrugskammeret i Kiel og for Græs kvæg til Marsken sydfor Grænsen. I »Neue Tondernsche Zeitung« 24. April 1922 læses følgende:

»Da die Einfuhrgenehmigung von Vieh nach Deutschland auf Schwierigkeiten stösst, erklärt sich die Geschäftsstelle des Schleswigschen Wählervereins bereit, Anträge ihrer Mitglieder zu sammeln und weiter zu geben. Es ist eine Bescheinigung des Gemeindevorstehers in Deutschland darüber beizubringen, dass der Antragsteller eigene oder gepachtete Weiden in der betr. Gemeinde hat, ferner eine Bescheinigung des Vertrauensmanns des Schleswigschen Wählervereins über die Mitgliedschaft. Antragsformulare sind bei den Vertrauensmännern und in den drei deutschen Zeitungen Nordschleswigs zu haben.«

Efter en Opgørelse (fra tysk Side) var i 1922 4000 Kreaturer udført til Græsning. Afgiften, 10 Kr. pr. Kreatur, tilfaldt de tyske Organisationskasser. Med Hensyn til Udførsel til Græsning er der kommet overenskomstordnede Forhold i Foraaret 1923. Derimod har den tysk-politiske Organisation stadig Andel i Landbrugskamrets Opkøb af Heste (Avertering i tyske Blade etc.) I Februar 1922 gaves Tilladelse for 300 Heste, i Februar 1923 formentlig betydeligt flere.

En ny Opgave proklameredes umiddelbart før Jul 1922 i et »Aufruf zur deutschen Selbsthilfe« for »at bevare vort tyske Liv og vore Børns tyske Opdragelse«. Opgaven foresloges løst, som en Selvbeskatning: »Wenn jeder wenigstens 1 pCt. seines Jahreseinkommens gibt — aber auch nur dann — ist die Fortführung unserer Arbeit gesichert«.

Opraabet var underskrevet af:

Sønderborg Amt:

S. Bock, Skellegaard, Hansen, Midtskov, Hynding, Gammelgaard, C. H. Schmidt, Oksbøl. Alexandersen og Chr. Rasmussen, Sønderborg.

Aabenraa Amt:

Schmidt, Hovslund. Schmidt, Øster Terp. Sievers, Volmerstoft, Thaysen, Tummelbjerg, Jebsen, Aabenraa.

Haderslev Amt:

Cl. Juhl, Breidablik. A. Diederichsen, Lauesgaard. Bruhn, Bejerholm. Thaysen, Vildfang. S. Erichsen, Haderslev.

Tønder Amt:

Schmidt-Wodder, Medlem af Folketinget. P. Riggelsen, Højer. Wilh. Dethleffsen, Ladegaard. P. Bødewadt, Tønder. Heinr. Schröder, Tønder, Th. Lorenzen, Vraagaard, P. Johannsen, Tinglev. Andr. Jacobsen, Ravsted.

Fra Aarsmødet i Haderslev 16.—17. Marts 1923 refererer »Neue Tondernsche Zeitung«, at Selvbeskatningen har indbragt »saa store Summer, at man med Tillid til Fremtiden tror at kunne fortsætte det Arbejde, der hidtil er gjort«.

Tyske Forsamlingshuse (»Deutsches Haus«) findes i Aabenraa (det tidligere Teater) i Sønderborg (»Haus Adalbert«), i Haderslev (»Bürgerverein«), i Tønder indsamles til et tysk Forsamlingshus, i Graasten (»Deutsches Haus«, Privatskole). I Febr. 1923 er købt Ejendom i Rødding.

Iøvrigt skal om det politiske Arbejde kun brin-

ges en Oversigt over de talmæssige Resultater fra de Valg, hvor Tyskerne er optraadt som politisk Parti.

Afstemningen 10. Februar 1920 (hele Nordslesvig)

Danske	Tyske
Stemmer 75,431	Stemmer 25,329
pCt. 74,88	pCt. 25,12

Folketingsvalget 21. September 1920.

Danske	Tyske
Stemmer 44,790	Stemmer 7,505
pCt. 85,65	pCt. 14,35

Fordelt efter Folketingsvalgkredse:

Afstemning 10. Februar 1920.	21. September 1920.
Rødding 10,0 pCt. tyske St.	2,7 pCt. tyske St.
Augustenborg 12,7 » » »	5,2 » » »
Haderslev 24,6 » » »	12,6 » » »
Tønder 30,3 » » »	17,9 » » »
Løgumkloster 32,9 » » »	22,0 » » »
Aabenraa 33,1 » » »	22,5 » » »
Sønderborg 36,7 » » »	19,4 » » »

A m t e r n e.

Medlemmer af Kredsningene, valgt efter Revolutionen Marts 1919:

	danske	tyske
Haderslev	21	2
Aabenraa	16	4
Sønderborg	18	2
Tønder	12	5

Medlemmer, valgt ved Amdraadsvalgene 1922:

	danskbrgl.	Soc.	tyske
Haderslev Amt	15	1 (d)	1 (fra Byen)
Aabenraa Amt	10	3 (d)	1 (fra Byen)
Sønderborg Amt	12	3 (1 t f. Byen)	0
Tønder Amt	14	0	3 (2 fra Byen)

B y e r n e.

Oversigt over Stemmetallene fra Valgene i de sidste Aar:

Haderslev.

	danske St.		soc. St.		tyske St.	
	%		%		%	
Rigsdagsv. 1912	777	35	334	15	1141	50
Byraadsv. 1919	2699	52	933	18	1596	30
Afst. 10. 2. 1920	4006	63	—	—	2314	37
Folketingsvalg 1920	2232	49	1392	31	912	20
Byraadsvalg 1922	1953	47	1223	30	948	23

Aabenraa.

	danske St.		soc. St.		tyske St.	
	%		%		%	
Rigsdagsv. 1912	374	26	305	21	782	53
Byraadsvalg 1919	1649	48	596	17	1198	35
Afst. 10. Februar 1920	1793	49	—	—	1845	51
Folketingsvalg 1920	1019	38	644	25	989	37
Byraadsvalg 1922	1059	41	651	25	871	34

Sønderborg.

	danske St.		soc. St.		tyske St.	
	%		%		%	
Rigsdagsvalget 1912	296	24	302	24	605	52
Byraadsvalg 1919	1438	42	624	18	1382	40
Afst. 10. Februar 1920	1680	50	—	—	1682	50
Byraadsvalg 1920	704	46	330	22	473	32
Folketingsvalg 1920	1277	34	867	35	401	31
Byraadsvalg 1922	934	39	838	35	612	26

Tønder.

	danske St.		soc. St.		tyske St.	
	%		%		%	
Rigsdagsvalg 1912	80	9	113	13	687	78
Byraadsvalg 1919	391	19	329	16	1304	65
Afst. 10. Februar 1920	596	27	—	—	1654	74
Folketingsvalg 1920	549	33	288	18	805	49
Byraadsvalg 1922	538	33	253	15	857	52

II. Kirke og Skole.**a. Kirke.**

Paa kirkeligt Omraade har Tyskheden ikke behøvet at være saa virksom, dels under Hensyn til de Rettigheder, den danske kirkelige Lovgivning byder

det tyske Mindretal, dels fordi ca. 40 tyskuddannede og tildels tysksindede Præster vedvarende sidder som Sognepræster i Folkekirken, særlig i den sydlige Del af Landet, og som saadanne støtter Tyskhedens Arbejde, bl. a. ved Skoleundervisning, udover det ved Loven givne. Pastor Nielsen, Haseldorf (før i Ris), opgør i »Die Landeskirche« (3. December 1921) Antallet af tyskuddannede Præster til 34 foruden nogle Missionærer, der beklæder Præstembeder. Antallet er ialt 45, deraf i Tørninglen Provsti 5, i Haderslev Provsti 8, i Aabenraa Provsti 11, i Sønderborg Provsti 9 og i Tønder Provsti 12. Men i dette Antal er ogsaa de dansksindede medregnet.

I Henhold til den danske Lovgivning holdes der tyske Gudstjenester følgende Steder:

I Tørninglen Provsti: Rødding.

I Haderslev Provsti: Haderslev, Gl. Haderslev, Jels og Oksenvad.

I Aabenraa Provsti: Aabenraa, Løjtkirkeby, Ris, Graasten, Bov, Holebøl og Ringenæs.

I Sønderborg Provsti: Sønderborg, Broager, Nordborg og Augustenborg.

I Tønder Provsti: Tønder, Udbjerg, Abild, Hostrup, Burkal, Tinglev, Løgumkloster, Nr. Løgum, Ravsted, Bylderup, Højer, Ø. Højt.

Det private, tyske Arbejde indenfor dette Omraade er derfor hidtil holdt indenfor beskedne Rammer. Bestræbelserne er gaaet ud paa at faa tyske Præster sydfra op til Gudstjenester og Møder; saaledes har Pastor Bracker, Breklum, flere Gange prædikeret (f. Eks. Burkal, Aabenraa), Pastor Boyens, Humptrup (Burkal), Generalsuperintendent Kaftan (Aabenraa 1922). I Aabenraa leder Provst Bade »Jungfrauenverein« og »Apen-

rader Musikverein«, der medvirker ved Kirkekoncerter. I Sønderborg »Jungfrauenverein« —. Pastor Schmidt har adskillige Gange holdt Prædikener (Kollund, Ravsted). Fra Løgumkloster og Øster Højst er (Maj 1922) indgivet Andragender med 700 Underskrifter*) til Ministeriet om Ansættelse af en tysk Præst. Fra Tinglev er (Juni 1922) af 530 Vælgere og Halvdelen af Kirkerepræsentantskabet*) fremsat Krav om en tysk Præst, samt om dobbelt saa mange tyske Gudstjenester (30), som før Krigen. I Marts 1923 blev ved fhv. Rektor Koopmann og Løjtnant Jac. Nissens Foranledning oprettet den første tyske Frimenighed sorterende direkte under den slesvig-holstenske Landskirke med cand. theol. Fritz Gottfriedsen, Søn af tidl. Provst G. i Nustrup, som Præst, i Februar ordineret i Tyskland som Vandrepræst for de tysktalende i Nordslesvig. Paa de tyske Organisationers Fællesmøde i Haderslev 16. og 17. Marts 1923 aflagde Formanden for det tyske, kirkelige Udvalg, Løjtnant og Krigsinvalid Jac. Nissen, Tinglev, Beretning om den tyske kirkelige Bevægelse, der »snart vil gøre sig offentlig bemærket«. Søndag den 29. April 1923 indsattes Pastor Gottfriedsen i Tinglev af Generalsuperintendent Dr. Petersen, Kiel. Tinglev Sangforening under Organist Sprengers Ledelse deltog i Festen, der sluttede med fælles Kaffebord paa den tyske Højskole. Samtidig er Pastor Boyens, Humptrup, ansat som Hjelpe- og Vandrepræst ved Menigheden. Endnu en Frimenighed forberedtes i Løgumkloster.

---

*) efter tysk Opgivelse.

Ved Valgene til Menighedsrepræsentationerne, (henholdsvis Kirkekollegium og Menighedsraad), opnaaedes følgende Mandattal:

	Novbr. 1920		Novbr. 1922		
	d.	t.	d.	soc.	t.
Haderslev	21	9	8	3 (d)	4
Aabenraa	9	9	7	1 (d)	5
Sønderborg	6	6	7	2 (d)	5
Tønder	7	8	4	2 (1d.1t.)	5
Graasten	8	2	6		1
Løgumkloster	8	4	5		2
Tinglev	6	6	5		3
Højer	3	6	2		5
Jejsing-Hostrup	7	5	4		2
Holebøl	9	3	5		2
Bov	7	5	5		3
Ravsted	8	4	5		2
Bylderup	9	3	4		2
Burkal	7	5	3		4

b. Skolearbejdet.

Skolearbejdet ledes af »Deutscher Schulverein für Nordschleswig«, Formand indtil Aarsmødet 17. Marts 1923 Pastor Schmidt, derefter tidligere Rektor i Sønderborg Koopmann, nu i Tinglev, hvor ogsaa Hovedledelsen har Sæde. Underafdelinger: Haderslev Amt (fhv. Rektor Carstensen), Aabenraa Amt (Skibsreder J. Jebsen), Sønderborg Amt (Dr. la Motte), Tønder Amt (fhv. Rektor Koopmann). Foreningens Virksomhed har i de to Aar, fhv. Rektor Koopmann har boet i Tinglev, været meget omfattende. Det er godtgjort, at mange Steder i de Egne, hvor de tyske Mindretal er stærkest, skyldes de fremsatte Krav om Afstemning om tyske Skoleafdelinger direkte Paavirkning fra Tinglev. Det har kunnet paavises, at en hel Del Andragender fra de tyske Mindretal har været enslydende og er skrevet af

samme Haand. Vi ser paa dette Omraade et intensivt tysk Arbejde, og — det maa siges — betydelige Resultater.

Efter tysk Opgivelse (»Nordschleswig« Oktober 1922) findes nu tyske Privatskoler i Aabenraa, Uge, Øster Terp, Graasten i Aabenraa Amt, Broager i Sønderborg Amt, Tønder, Løgumkloster*) i Tønder Amt. Privatskolen i Jels i Haderslev Amt er gaaet ind i 1922.

I Privatskolerne gaar (Nytaar 1923) følgende Antal Elever:

Aabenraa 58, Uge 35, (i 1922 24 Børn), Øster Terp 11, Graasten 41, Broager 21, Tønder 149 (i 1922 167), Løgumkloster 24 (i 1922 21).

Tyske Vandreskoler findes i Vedsted, Toftlund i Haderslev Amt; Styrtom, Ringenæs, Løjt-kirkeby (2 Afdelinger), Genner (hver Lørdag i Knivsbjerg Pavillon), Østerløgum, Bovrup (hver Fredag) i Aabenraa Amt; i Skovby, Sarupgaard, Snogbæk, Egersund i Sønderborg Amt; i Alslev, Vester Terp (14 Børn, 4 Timer ugentlig), Skærbæk og Arnum i Tønder Amt. Undervisningen sker som Regel to Efttermiddage om Ugen. Denne Art af Undervisning er udvidet noget med Undervisning hos tysksindede Præster, Gaardmænd (saaledes bl. a. i Lintrup i Haderslev Amt, Tumbøl i Aabenraa Amt m. fl.). Lærere og Lærerinder ved tyske Skoler har dannet en Forening med pædagogiske Formaal, og de tyske Blade bringer jævnlig følgende Opraab:

---

*) Privatskolen i Løgumkloster er af en særlig Art, idet der her gives Timer i Tysk, Engelsk og Fransk, men ikke en eneste Time i Dansk.

»Für deutsche Familien, die Hauslehrer suchen, bietet Vermittlung an Deutscher Schulverein, Nordschleswig J. Schmidt, Tondern, Carstenstr. 5«.

Om Virksomheden læses iøvrigt følgende »Tak« i »Schulblatt der Provinz Schleswig-Holstein« (December 1922).

»Af de Midler, som »Jugendspende Nordschleswig« har skænket, har de tyske Familie- og Vandreskoler i det afstaaede Omraade i Løbet af dette Aar (1922) uddelt talrige Skolerekvisitter samt skænket en Mængde værdifulde Læremidler af alle Slags, samt for nylig skænket et Antal fortrinlige Ungdomsbøger, saa vi ved vore fælles Julefester har kunnet overrække hvert Barn en efter dets Alder passende smuk Festgave som Hilsen fra trofaste Venner og Veninder i den gamle Hjemstavn. Vi takker alle venlige Givere af ganske Hjerte for den trofaste Hjælp og ønsker alle store og smaa, en glad velsignet Julefest«.

Underskrevet af følgende Lærere og Lærerinder ved de tyske Familie- og Vandreskoler:

Herluff Løck, Toftlund,
Emmi Klindt og Math. P. Dehn, Løgumkloster,
Magda Bruhn, Øster Terp,
Peter Petersen, Barsø,*)
Anna Wernich, Aabenraa,
Maria Michelsen og Leni Bruhn, Uge,
H. Hansen, Graasten,
Lotte Bode, Sønderborg,
Peter Callesen, Broager.

Endvidere har Frk. Wichmann, Graasten, afholdt Børnejulefester med Børnekomedier.

Ved Statsskolerne findes afviklende tyske Afdelinger. Der er afholdt en Del »Forældreaftener«!

I Aabenraa tysk Børnehave.

Et særligt Led danner, »V o l k s h o c h s c h u l e« i Tinglev, stiftet 10 Aar før Krigen, nu den eneste tyske i Nordslesvig, idet Højskolen paa Nordborg Slot, Hus-

---

*) Privat ansat Huslærer hos en tysk Familie.

holdnings- og Landbrugsskolerne er gaaet ind i Tiden før og omkring Genforeningen. I en Skrivelse fra den tyske Folkehøjskoleforening, dateret: »Tinglev (Nydanmark) i August 1921«, rettes en kraftig Appel om Støtte sydfra, idet »vi er henvist til at give vore Elever saa høje Stipendier som muligt, hvis vi skal have fuldt Hus (36 Elever) og skal regne med en Fortsættelse af Højskolen. Det vilde være beklageligt, hvis en saa vigtig Stilling for Tyskheden, der endnu, som den sidste, lader det tyske Flag vaje ved sine Fester, som Følge af de nuværende, unormale Forhold maatte trækkes tilbage, da dens Ophør sikkert vilde betyde et evigt Farvel, i det mindste saa længe den nuværende Grænse ikke er rettet.«

Skrivelsen er underskrevet: Pastor Dr. Joh. Schmidt, Tønder, Rektor Koopmann, Tinglev, Løjtnant L. J. Nissen, Tinglev, Dr. L. Ahlmann, Kiel, Generalstatsadvokat Hansen, Kiel, Admiral J. Recke, Kiel, Landraad u. T. Rogge, Rendsborg, Johs. Tiedje, Overborgmester Dr. Todsén, Flensborg.«

Højskolen bestaar vedvarende og ledes af Frk. M. Werther. November 1922 oprettedes et særligt Kursus for helt unge Piger, netop kommen ud af Skolen. Der bestaar en Elevforening, »Verein früherer Tinglefferinnen«, som holder Aarsfest 1. Søndag i Juli samt Udflugter sydfor Grænsen. Endvidere holdes Afskedsfester for Elevholdene med politiske Taler (Pastor Schmidt, Koopmann) og Dilettantkomedier. Marts 1923 foretoges en Bortlodning til Fordel for Skolen (5,000 Lodder a 1 Kr., 500 Gevinster til Værdi 2,500 Kr.). Frk. Werther underviser ogsaa i Privatskolen i Graasten.

Endnu skal gives en Oversigt over Stillingen paa

Folkeskolevæsenets Omraade,
som det er ordnet ifølge de danske Skolelove:

a. Antal Børn med dansk og tysk Undervisning.

I hele Nordslesvig undervistes efter Forældrenes frie Valg:

	med dansk Underv.	med tysk Underv.
Foraar 1922	23,757 Børn	2,115 Børn
Foraar 1923	24,221 »	2,774 »

b. Procentvis Fordeling.

	10. Febr. 1920	Foraar 1922	Foraar 1923
	tyske St.	Børn m. tysk Underv.	Børn m. tysk Underv.
	pCt.	pCt.	pCt.
Hele Nordslesvig	25,12	11,75	11,04
Haderslev Amt	16,1	6,34	6,99
Aabenraa Amt	32,85	9,01	8,47
Sønderborg Amt	22,91	12,11	11,39
Tønder Amt	41	19,32	20,35*)

c. Tysksprogede Skoler.

I Haderslev Amt findes Nytaar 1923 1 tysksproget Skoleafdeling, i Haderslev By. Der gives tyske Undervisningstimer i 18 af Amtets 99 Skoler.

I Aabenraa Amt findes tysksprogede Skoleafdelinger i Aabenraa, Graasten, Rødekro, Hovslund og Bov. Der gives tyske Undervisningstimer i 29 af Amtets 65 Skoler.

I Sønderborg Amt findes tysksprogede Skoleafdelinger i Sønderborg, Augustenborg og Nordborg. Der gives tyske Undervisningstimer i 29 af Amtets 53 Skoler.

I Tønder Amt findes tysksprogede Skoleafdelinger i Tønder, Højer, Løgumkloster, Abild, Solderup, Rudbøl, Frederikskog, Ø. Højst, Ravsted, Tinglev, Bajstrup, Sæd, Udbjerg, Burkal, Rens, Jyndevad og Jejsing. Der gives tyske Undervisningstimer i 33 af Amtets 83 Skoler.

---

*) Tyske Skoleafdelinger er i Aar oprettet i Burkal, Rens og Jyndevad; Børnene her er i Fjor regnet med til dansk Side, de undervistes fælles. Det samlede Antal Elever i tysksprogede Skoler i Tønder Amt (Folkeskoler og Privatskoler) var 1. April 1922 1328, 1. April 1923 1321.

d. Børn- der besøger Folkeskolen i Byerne.							
Afst. 10. Febr.		Nytaar		Nytaar		Nytaar	
1920		1921		1922		1923	
tyske St. *)		d.	t.	d.	t.	d.	t.
Haderslev							
Antal	2314	1420	587	1426	507	1386	517
pCt.	37	71	29	74	26	73	27
Aabenraa							
Antal	1826	560	470	610	362	620	322
pCt.	51	54	46	63	37	66	34
Sønderborg							
Antal	1682	491	468	519	448	571	533
pCt.	50	51	49	54	46	52	48
Tønder							
Antal	1654	130**)	445	260	428	313	427
pCt.	73	23	77	38	62	42	58

e. Skolekommissionerne
bestaar efter Valget i 1920 i følgende Sammensætning:

	d.	soc.	t.
I Haderslev By er	4	1 (d.)	2
i Aabenraa By er	3	1 (d.)	3
i Sønderborg By er	3	1 (d.)	3
i Tønder By er	1	—	6

Foruden i Tønder er der tysk Flertal i Skolekommissionerne følgende Steder: Højer, Frederikskog, Rudbøl, Udbjerg, Sæd, Ravsted, Tinglev, Bajstrup, Egebæk-Kravlund, Løjtved, Havsted, Bredebro, Nr. Løgum og Solderup.

I adskillige Sogne i Aabenraa Amt staar Antallet af danske og tyske Medlemmer lige, medens de socialdemokratiske Repræsentanter er danske.

III. Ungdomsarbejdet.

Ved at betragte de forskellige tyske Organisationsgrenes Virksomhed, er det iøjnefaldende, hvor stor en Plads Ungdomsarbejdet indtager. Her er et Omraade, hvor den tyske Agitation har sat ind med

*) De tilrejsende er ikke medregnet.

**) 1. September 1920.

fuld Kraft straks, — i den utvivlsomt rigtige Erkendelse, at gaar Ungdommen tabt, er det ude med Tyskheden i Nordslesvig.

Tyskerne regner forøvrigt med Ungdomsforeningerne som den tredie af deres store Organisationer, ved Siden af Vælger- og Skoleforeningen.

Organisationsformerne er mangeartede. Af Ungdomsforeninger (Jugendbünde) findes efter tysk Opgivelse (»Nordschleswig« Oktober 1922) følgende:

Haderslev Amt: Haderslev, Sdr. Vilstrup, Toftlund og Omegn, Jels og Omegn.

Aabenraa Amt: Aabenraa, Barsmark, Hovslund, Rødekro, Klovtoft, Tørsbøl, Uge, Graasten, Bov, Kliplev, Løjt kirkeby og Stubbæk.

Sønderborg Amt: Sønderborg, Augustenborg, Nordborg, Broager og Egersund.

Tønder Amt: Tønder, Abild, Løgumkloster, Nr. Løgum, Ø. Højst, Ravsted, Tinglev, Saksborg, Jyndervad og Jejsing.

Leder af Fællesorganisationen er den tidligere Højskoleforstander i Nordborg, Lorenz Christensen med Bopæl i Aabenraa.

Om disse Organisationers Formaal hedder det i »Apenrader Tageblatt«, Marts 1922 (i Anledning af et Møde i Barsmark):

»Vi vil arbejde for Tyskhedens Bevarelse og Fremme og for at gennemtrænge vor Ungdom i alle Samfundslag og Erhverv med tysk Aand. Hvad vi har at gøre, er at arbejde paa den politiske Opdragelse og den statsborgerlige Oplysning og at tage den folkelige Selvhjælp i Brug. En rig Arbejdsmark aabner sig for os; men Kærligheden til det tyske Fædreland, Følelsen af at være medansvar-

lig for dets Skæbne, vil vække Viljen til det nødvendige Arbejde for Tyskheden«.

Om Arbejdsmaaden hedder det: (»Nordschleswig«, Juni 1922).

»Ungdomsforbundene, Spejderne og Vandrefuglene har deres lokale Sammenkomster en til to Gange ugentlig. Foruden disse har mange Grupper særlige Sang- eller Gymnastikaftener, i hvilke undertiden ogsaa Ikke-Medlemmer deltager. Om Søndagen finder der ofte Ture, Udflugter og Marchture Sted. Foruden de hjemlige smaa Fester deltager hvert Forbund eller Gruppe i Kredsfeften og den almindelige nordslesvigske Sammenkomst: »Knivsbjergfeften«.

Her skal endnu nævnes en kort Oversigt over Arbejdet paa dette Omraade i det sidste Aar:

Fælles er hvert Aar et Delegeretmøde (Kredsfeften), i Februar 1921, 1922 og 1923 i Tinglev. I det andet Stævne 1922 deltog 50 Deltagere. Der drøftedes »det økonomiske og kulturelle Tyskhedsarbejde i de truede Distrikter«, Pastor Schmidt holdt Gudstjeneste. Mødet i 1923 spændte over 3 Dage med Emnet for Drøftelsen: »Arbejdet«. Der holdtes en »Hallenfeften« i Højskolen og en »Dorffest« paa Jernbanehotellet. Endvidere var der Folkedanse, opførtes »Heimatspiele«, »Offa« og »De olen Oevertügen«. Tale af Pastor Schmidt.

I Juni Knivsbergfeften, i hvis Sportsopvisninger samtlige Ungdomsforeninger og Vandrefugle samt tyske Skoler deltager med Hold. Der er udsat en »Schenkendorf-Plakette« for Foreninger eller Skoler, der deltager med over 10 pCt. af Medlemmerne. Foreningerne i Byerne virker omtrent

ens, dog Haderslev svagest. Der er i det forløbne Aar eksempelvis foretaget:

Foredrag af Hr. L. Christensen om Slesvig-Holstens Historie, Ungdomsfester, 3 Gange Udflugt sydfor Grænsen (Sønderborg Kredsafdeling), Kaproning (Sønderborg i Foreningens Baade »Seeadler« og »Møve«), Svømning, Fester med Gæster fra Nabobyerne, »Bunter Abend« med plat-tyske Foredrag og Teaterstykker, Sangkor og Sangøvelser (Aabenraa, Sønderborg, Tønder) Dilettantkomedier (Tøn-der, Aabenraa og Haderslev) Rejse til Hjemstavnsfest i Husum (Aabenraa) Afstemningsfest (med Foredrag om Aabenraa 1850) Læseaftener, Julefester, Børnefester osv.

Paa Landet virker Ungdomsforeningerne som oftest sammen med de øvrige tyske Foreninger ved fælles nationale Fester eller »tyske Aftener«. De fleste af Foreningerne er oprettet i de sidste 2 Aar, deraf Bov, Kliplev, Rens-Jyndeved, Saksborg, Uge i 1922. I det sidste Aar er bl. a. afholdt Kreds-fester (Frydendal ved Fynshav paa Als, Taler: Pastor Schmidt) Komædie og Oplæsningsaftener (Uge) Lot-terispil (Sdr. Vilstrup) Selskabelig Fest (Sdr. Vil-strup) Vinterfornøjelser (Løjt sammen med Vælger-foreningen, i Egersund med »Vereinsbund«) Hans Sachs-Spil, Underholdning, Folkedans ved maanedlige Møder (Hovslund) Folkeviser og Dilettantkomædie (Stubæk) Wilh. Lobsien-Aftener (Saksborg, Burkal Sogn) Sportsfester (Rens, Jyndeved, Klovtoft, Højer). Foreningsfester i Nordborg (Pastor Schmidt) Arnum, Abild, Ø. Højt, Kliplev, Løgumkloster (Dr. Strasser, Flensborg, om Goethe, Jac. Bødewadt, Tønder, om »den tyske Bog«) Høstfest, Sangspil m. m. (Rødekro). I Tinglev er afholdt Sangkursus med 60 Delta-

gere. Ved flere af Festerne benyttes »Den røde Sangbog«.

Arbejdet blandt Dreng og Piger udføres gennem Spejder-(»Pfadfinder«)-Organisationerne og »Mädchen-Wanderbünde« (i Aabenraa og Sønderborg) »Wandervogel«, Dreng og Piger, (Tønder). Aarlig tysk Børnefest paa Ravnshøj, Ringenæs (Ledelse Frk. Wernich, Aabenraa). 1922 Udflugt med en Skare unge Piger til Sauerland (Frk. Wernich).

Tyske Idrætsforeninger:

»Haderslebener Turnerbund«, »Männer Turn-Verein« Aabenraa, »Turnverein Tønder« og »Kaufmännischer Turnverein«, Tønder, »Turnverein« Højer, »Schützenverein«, Højer, og »Deutscher Schützenverein für Tingleff und Umgegend«.

IV. Foredrag, Teater, Kunst og Underholdning.

Indenfor den Side af det kulturelle Arbejde, der falder ind under Begrebet Foredrag, Teater, Kunst og Underholdning har den nordslesvigske Tyskhed i Aarene siden Genforeningen haft et meget rigt Virkefelt, som er bleven dyrket med megen Lidenskab. Som en Spore dertil har det utvivlsomt virket, at Tyskerne som Mindretal har faaet en hel Del af det indre Sammenhold, som var saa værdifuldt for Danskheden under Frenimmedherredømmets Tryk. En anden Fordel har man indenfor det her omtalte Omraade haft i de nuværende Valutaforhold, som har gjort Tyskheden indenfor vort Lands Grænser i Stand til at magte den økonomiske Side af Sagen forholdsvis let, da de medvirkende, fremmede Kunst-

nere kan betales med en beskeden Sum i Kroner. Endelig har Tyskerne en betydelig Fordel ved, at de arrangerer deres Aftener som »Foreningsaftener« (med indførte Gæster) og derved unddrager sig Forlystelsesskatten, som f. Eks. det danske Teater og offentlige Sammenkomster med Bal er undergivet, (henholdsvis 20 og 40 pCt. af Bruttoindtægten).

For at opnaa dette har Tyskerne i de tre sydligste Byer og enkelte Landsbyer (Egernsund, Tinglev) dannet et saakaldt »Vereinsbund«, som omfatter samtlige tyske Organisationer og Foreninger paa Stedet, de gamle bestaaende som de nydannede, og som staar som Arrangør, naar Tyskheden kaldes samlet.

I Haderslev virker »Bürgerverein« (85 Aar gl.) som den tyske Hovedorganisation indenfor det nævnte Omraade. Der holdes her en Række Fester, Baller, Børnefester osv. Aaret igennem, Teater, Foredrag af tyske Talere sydfra og hjemlige Agitatorer (f. Eks. Lorenz Christensen, om Knud Lavard) Formand er Landsretssagfører, Advokat Erichsen. Om Virksomheden hedder det i Referatet af Generalforsamlingen Februar 1923 (»Haderslebener Zeitung«): »Foreningen har arbejdet saa godt, at den har kunnet afbetale 1000 Kr. paa Gælden«. Endvidere bestaar Foreningen »Kameradschaft« (tidligere »Kampfgenossen- und Kriegerverein«), »Verein Eekboom«, plattysk Forening med selskabeligt Formaal. Om »Vaterländischer Frauenverein«, omdøbt til »Haderslebener Frauenverein« hedder det (November 1922) i »Haderslebener Zeitung«, at den »fra den danske Regering har faaet bevilliget en aarlig Valutarente af 700 Kroner. Dermed er det

fortsatte, velsignelsesrige Arbejde i Næstekærlighedens Tjeneste sikret.« »Haderslebener deutscher Musikverein« har genoptaget Virksomheden April 1923.

I Aabenraa omfatter »Verband deutscher Vereine« en Række Foreninger, af hvilke den i Oktober 1921 stiftede »Bürgerverein«*) er den mest betydende. Formand: Landsretssagfører, Advokat Weber. Dens Formaal udtrykkes i følgende: »Pleje af Kunst, Videnskab og Selskabelighed uden al politisk og kommunalpolitisk Virksomhed«. Foruden en Række Fester i det sidste Aar, er afholdt Basar, Foredrag (bl. a. af General v. d. Goltz, Priso-officer Grev v. Luckner og planlagt Foredrag af General v. Lettow-Vorbeck, der dog ikke kom, og af General v. Francois, der blev nægtet Indrejsetilladelse. Efter Indbydelse har en Del af Medlemmerne aflagt Besøg hos »Schleswig-Holsteiner Bund«s Lokalforening i Flensborg. (Flensborg har som bekendt adopteret Aabenraa som »Patenstadt«. Der er afholdt en Række Koncerter. En Sangafdeling holder Øvelser hver Torsdag. Endvidere findes Foreningerne »Harmonie«, »Liedertafel«, »Handwerkerklub«, »Verein ehemaliger deutscher Soldaten«, der omfatter gamle aktive Soldater, og hvis Formaal er Selskabelighed med Udveksling af Minder. Foreningen er stiftet ved Sammenslutning af de forskellige militære Foreninger i Byen; der er anskaffet Geværer til Skydning. Endvidere er holdt Møder af tyske Kvindeorganisationer »Frauenbund«. Foreningen »Deutsches

---

*) Foreningen har afløst »Verein zur Pflege deutscher Sitte und Kultur«, ophævet Januar 1922.

Haus» ejer det tidligere »Stadtteather«, som 1922 solgtes til den af Restauratør Bendix, København.

I Sønderborg bestaar »Vereinsbund« (stiftet Nytaar 1922), foruden af Vælger- og Skoleforeningen, Ungdomsforeninger og Spejderne, af »Bürgerverein« (Formand fhv. Lærer, Byraadsmedlem Rasmussen.) Sangforeningen »Union«, og »Sonderburger Theaterverein«. I »Bürgerverein« er holdt en Række Foredrag af (v. d. Goltz, Wilh. Lobsien, Dr. Wullenweber, L. Christensen, Højskoleforstander Henningsen, Rendsborg o. fl.) Desuden er foretaget en Række Teaterudflugter til Flensborg og givet Forestillinger hjemme. Endvidere findes »Verein ehemaliger Soldaten und Kriegsteilnehmer«. Et »Frauenbund« er stiftet 8. Januar 1923. »Sonderburger Orchesterverein«.

I Tønder dannes »Vereinsbund« af 13 Foreninger (Meddelelse fra Delegeretmødet i Maj 1922). Formand Byraadsmedlem Ekwerth. Sammenslutningens Overskud bruges til kulturelle Formaal. 1922 er tegnet »6 Aktier mere« til et »tysk Hus« i Tønder. Bürgerverein, hvis Virksomhed er som de nævnte tilsvarende Foreninger, har 1921 vedtaget en Tilføjelse til Lovene, hvori Formaallet udtrykkes saaledes: »at samle Byens tysksindede Borgere til fælles Arbejde for Byens offentlige Vel.« Samtidig er en Sætning strøget, der forbyder politiske Drøftelser. Endvidere findes »Kammeradenverein«, den plattyske Forening »Jungsholt fast« »Friesenverein«, og en tysk socialdemokratisk Forening (Formand: Ekwerth.) 1. September 1921 har »Verein für freies Bil-

d u n g s w e s e n« genoptaget Virksomheden i Forbindelse med Centralforeningen i Kiel. Om »F r a u e n v e r e i n« anføres i det tyske Blad, at den tæller 215 Medlemmer, »mange flere end før Krigen.«

I Sommeren 1922 oprettedes i Tønder en S a m m e n s l u t n i n g a f S a n g k o r som Medlem af »Niedersächsischer Sängerbund«. Foreningen har Sangkor i Tønder, Højer, Løgumkloster, Tinglev, Aabenraa, Sønderborg og Haderslev.

Ligeledes forberedtes i Aabenraa en S a m m e n s l u t n i n g a f d e m i l i t æ r e F o r e n i n g e r i i hele Nordslesvig.

P a a L a n d e t har i det sidste Aar været omtalt Festligheder og Sammenkomster, »tyske Aftener« fra følgende Steder: R a v s t e d (Arrangør: Vælgerforeningen og Ortsgruppe »Schleswig-Holsteiner Bund« (Taler Pastor v. Helmolddt, Bylderup og Koopmann.) P a d b o r g («Der deutsche Familienverein Fröslee—Pattburg«). S o m m e r s t e d (Skoleforeningen). T o f t l u n d, A r n u m (Skoleforeningen, Taler: Koopmann). A u g u s t e n b o r g (Liederkrantz, Organist Sprenger). C h r i s t i a n s f e l d (tysk Underholdningsaften). B r o a g e r («Wischerabend«). R ø d d i n g (Foredrag og Fester, Taler: Pastor Schmidt). S d r. V i l s t r u p («Der gesellige Verein am kleinen Belt«). L ø j t K i r k e b y (Vælgerforeningen og Skoleforeningen, Koopmann m. fl.) K l o v t o f t (Vælger- og Skoleforeningen, Vandrelærer Dehn). G r a a s t e n (Hans Sachs-Spil). H o v s l u n d (tysk Underholdningsaften, Hans Sachs-Spil osv.) S t u b b æ k (Ungdomsforeningen). L ø g u m k l o s t e r (Foredrag, Underholdning, Lobsien, Tysk Dag). K o l l u n d (Pastor Schmidt). B o v (Underholdnings-

aften). Højer (Vælgerforeningen, »Hoyer Club«, »Vaterländischer Frauenverein«, fra November 1922 kaldt »Frauenbund«, Pastor Schmidt). Tinglev (Skytteforeningen). Faarhus (Pastor Schmidt). Sæd og Udbjerg, Egernsund (Vereinsbund). Skærbæk, Burkall (Foredragsaften, Ungdomsfest, Sportskampe).

Alle disse Sammenkomster er arrangeret som selskabelige, mange med Dilettantkomedier, Folkedanse osv. og de fleste med Kaffebord og Bal bagefter.

Hvad Teatret angaar, er der sket en betydelig Udvikling. Før det sidste Aarstid arrangeredes jævnlig Teaterture til Flensborg for Medlemmer af de tyske Foreninger og Skolebørn. Den statsunderstøttede Scene »Flensburger Stadttheater« spillede nationale Skuespil — en enkelt Gang endog en Søndag Morgen! Det blev imidlertid for kostbart og spændte ikke over det store Publikum, som trods billig Rejse og billigt Pas ikke drog afsted for Skuespils Skyld. Siden har man hentet Skuespillerne herop, og i den senere Tid er der givet talrige Teaterstykker i Byerne baade af Selskaber sydfra og Dilettanter, særlig i Aabenraa (Bürgervereins »Kommission für wissenschaftliche und künstlerische Darbietungen«). Sønderborg (Theaterverein »Excelsior« eller »Sønderburger Stadttheater«). Tønder (Vereinsbund og Theaterverein »Apollo«). Endvidere har »Plattdeutsches Theater«, Hamborg, »Schleswig-Holsteinische Volksspiele«, Kiel, »Flensborger Speeldeel« og »Kasper«-Teater givet Forestillinger. Da Tyskerne næsten altid samler fuldt Hus, undgaar Skat, og kan have Kunstnerne for 10 Kroner hver

pr. Dag + Pas og Rejse med Rutebil, kan de gøre stor Forretning for begge Parter og holde højeste Billetpris til $2\frac{1}{2}$ Krone, medens de danske Turnéer forlanger 5, det kongelige Teaters Turné endda 6 Kroner + Skat for de bedste Pladser. »Flensburger Stadttheater« har for Sæsonen 1922—23 indført en 5-dobling af Billetpriserne for Udlændinge. Tyske Nordslesvigere der kan legitimere sig som saadanne, betragtes ikke som Udlændinge.

V. Biblioteker.

Paa Biblioteksvæsenets Omraade har man ogsaa mærket en vid Indgriben af den tyske Agitation. Efter Sprogforeningens Mønster fra gamle Dage har Tyskheden taget Bibliotekssagen op og delvis løst den, idet der nu findes placeret ret betydelige Bog-samlinger med hyppige Udlaan i Byerne og de saakaldte »Stand-Büchereien« i Landsognene, særlig i den sydlige Del af Landsdelen. Centralen for dette Arbejde ligger sydfor Grænsen, hvor den store Organisation »Wohlfahrts- und Schulverein für Nordschleswig« og tildels »Schleswig-Holsteiner Bund« har taget Grænsesognenes Forsyning med faste Biblioteker i Hænde. Gennem et »Zentralstelle für Nordmark-Büchereien« i Flensborg er Bibliotekssagen ført frem i »det afstaaede Omraade«. I en Beretning fra denne Central (»Apenrader Tageblatt«, Oktober 1922) hedder det om disse Bestræbelser:

»Bogindsamlingen, der er bleven foretaget mange Steder i Slesvig-Holsten til det afstaaede Omraade, og som løber sammen i »Zentrale für Nordmark-Büchereien«,

har i Aar antaget en glædelig Udvikling. Ved Slutningen af forrige Aar (1921) kunde der oversendes 4,300 Bind til de nordslesvigske Biblioteker. Det drejede sig her næsten udelukkende om brugte Bøger, der navnlig var leveret af »Schleswig-Holsteiner Bund's« Lokalforeninger. Endnu gunstigere — ikke efter Tallet, men efter Indholdet — er dette Aars Resultat. Der blev købt ikke mindre end 2594 nye Bøger. Midlerne hertil blev paa eksemplarisk Maade næsten udelukkende tilvejebragt af »Wohlfahrts- und Schulverein«s Lokalafdeling i Kiel ved privat Indsamling. Dertil kommer endnu 830 gode, brugte Bøger, der blev stillet til Raadighed af forskellige Givere; saaledes kunde altsaa ogsaa i Aar sendes ialt 3424 Bind nordpaa. Med Tak for de hidtidige Ydelser forener vi en Bon til alle de Foreninger, der kommer paa Tale i denne Forbindelse, om fortsat at støtte denne Sag. Fordelagtigst er Fremskaffelsen af Pengebeløb, da der saa kan købes fordelagtigst ind.«

I »Muttersprache«, (et nyt Tidsskrift, som udgives i Berlin) findes i »Brevkassen« følgende Meddelelse (Februar 1922):

»Vi ved, at Danmark har givet 120,000 Bøger, for dermed at bidrage til Nordslesvigs Fordanskning. Fra tysk Side maa der ubetinget gøres noget lignende: »Schleswig-Holsteiner Bund« arbejder allerede meget ivrigt for at fremme denne Sag. I Hamborg har en hel Række Foreninger (deriblandt »Quickborn«) dannet en Sammenlutning med samme Maal for Øje. Ved »Fehrs-gilde« er der skabt en »Bödewadt-Stiftelse«, som samler frivillige Gaver for at kunne uddele plattyske Bøger i det afstaaede Nordslesvig«.

En Opfordring, hvor Sammenlutningen med Arbejdet fra dansk Side drages stærkt frem, findes ved

samme Tid i »Schleswigsche Grenzpost«, hvori det indledende hedder:

»Tyskhedens Opsugning i Nordslesvig og Undergravningen af den tyske Folkelighed i 2. Zone er det Maal, som Danskheden mere eller mindre ærligt har indrømmet at ville naa. Stat, Kommuner og store Foreninger arbejder planmæssigt i denne Retning. Med særligt Eftertryk drives Plejen af dansk Kultur ved Fremme af Biblioteksvæsenet: Den danske Bog skal i Stilhed være Pioner for det danske Sindelag. Den af H. P. Hanssen ledede danske Sprogforening er Hovedbæreren for disse Bestræbelser.....

....Hjælpen fra Tyskerne i det afstaaede Omraade er paastrængende nødvendig; thi som Modstander optræder desuden den private danske Boghandel (Gyldendal). Lader vi det uhindret ske, at Læsetrangen for Hjemmetyskerne bliver stillet af danske Biblioteker og Boghandeler, i Stedet for af gode tyske Boger, truer der Nordmarktyskheden en alvorlig Fare. Skal vi virkelig i Offervilje lade os beskæmme af Danskerne? Skulde vi ikke kunde ofre en god tysk Bog eller Penge dertil for Tyskheden i Udlandet? Hamborg har allerede opfordret til en Boggave, ogsaa andetsteds (f. E. Elmshorn) samler man Boger. Er det ikke en Ærespligt for hele Slesvig-Holsten her at tage en Haand i med?»

Endnu maa bemærkes, at to slesvig-holstenske Rigsdagsmænd, Gehejmerraad Dr. Thomsen og Dr. Oberfohren (April 1922) i Rigsdagen har indbragt en Forespørgsel til Regeringen, der lyder saaledes:

»Af Tyskerne i det afstaaede Omraade af Nordslesvig føres der stærk Klage over, at Udførselen af Værker af tysk Literatur til de tidligere tyske Dele af Nordslesvig er ble-

ven væsentlig vanskeliggjort ved de gældende Udforselsbestemmelser, at endvidere den af de tyske Nordslesvigere stærkt ønskede Fremskaffelse af tysk Literatur er bleven væsentlig fordyret ved Valutatillæget. Er Rigsregeringen bekendt med disse Klager? Er den rede til at fremme Udforselen af tysk Literatur til Opretholdelse af den aandelige Forbindelse med Nordslesvigerne ved Mildnelse af de bestaaende Bestemmelser, saa meget mere som man fra dansk Side med betydelige Midler forsøger at paavirke de ved Tyskland forblevne Dele af Nordslesvig i dansk-chauvinistisk Retning?»

Det maa her anføres, at tyske Boghandlere i Nordslesvig har sluttet sig sammen i en Organisation, »Nordschleswigsche Buchhändlerverein«, bestaaende af Nis Jensen, Haderslev, (Formand), Martens Efterf. (Hartmann), Haderslev, A. Wohlenberg, Aabenraa, og Nissen, Tønder. Disse Boghandlere alene har Ret til at udføre tyske Bøger fra Tyskland til Nordslesvig uden »Valutatillæg«. Den samme Ret har 4—5 tyske Boghandlere i Flensborg »til gamle Kunder i Nordslesvig«.

Om selve Arbejdet skal iøvrigt meddeles følgende:

I Flensborg er afholdt Bibliotekskursus (Büchereilehrgang) i Statsgymnasiet for Folk fra begge Sider af Grænsen. Et Kursus er afholdt i September 1922 med Foredrag af Overlærer Tränckner og Skoleraad Grøndahl, og i Januar 1923 med Dr. Schriewer og Bibliotekar Frk. Weber som Ledere. »Wohlfahrts- und Schulverein«s Formand, Landraad Wallroth, Flensborg, aabnede Moderne. Fra det andet Kursus nævnes, at man paany har kunnet sende et betydeligt Antal

»volkstümliche Standbüchereien« til Grænse-
omraadet.

Der findes i Nordslesvig følgende tyske Bibliote-
ker:

I Haderslev: »Die deutsche Volks- und Jugendbücherei« i det tyske Ungdomshjem. »Haderslebener Zeitung« meddeler, (April 1922), at Biblioteket kan glæde sig ved livlig Benyttelse. Der er i Vinterens Løb udlaant 8000 Bind, og Udlaanet er stadig i Tiltagen. Biblioteket tæller 2400 Bind, og der tilføres stadig ny Literatur fra Tyskland. »Bürgerverein« har i September bevilliget 700 Kroner til Biblioteket.

I Aabenraa findes Bibliotek i det »tyske Hus«. Der findes særligt Ungdomsbibliotek, genaabnet Sommeren 1922, med ugentligt Udlaan, og »Læseaftener« for Ungdomsforeningerne.

I Sønderborg findes »Deutsche Volksbibliothek« i »Gemeindehaus«. I en »Beretning i »Sønderburger Zeitung« hedder det (Januar 1922), at da Efterspørgslen efter gode gamle og nye, tyske Bøger i det sidste Aar har været særlig stor, ligger det i alle det tyske Folkebiblioteks Læseres Interesse, at ingen Læser beholder laante Bøger længere end 4 Uger. Biblioteket er aabent Onsdag og Fredag fra Kl. 5¹/₂—6¹/₂. For Aarsbidraget, 3,50 Kr., kan man i Aarets Løb faa 300 Bind til Laans«.

I Tønder findes Bibliotek paa Alexandrineskolen, saavidt vides oprettet af Skoleforeningen for denne Skole.

Paa Landet findes efter tysk Opgivelse (»Nord-schleswig«, Oktober 1922). Biblioteker følgende Steder:

Haderslev Amt: Sønder Vilstrup, Jels, Rødding, Arnum, Tofthund.

Aabenraa Amt: Hovslund, Høgebjerg, Barsmark, Rishjarup, Øster Terp, Sønder Ønlev, Uge, Perbøl, Kliplev, Bov, Graasten*), Holebøl.

Sønderborg Amt: Augustenborg, Nordborg, Broager.

Tønder Amt: Højer, Rudbøl, Løgumkloster, Nørre Løgum, Øster Højst, Ravsted, Jejsing Hostrup, Saksborg, (Burkal) Tinglev, Jyndeved.

Vandrebiblioteker findes i Bredebro, Bylderup, Østerby, Sød og Udbjerg.

VI. Landbruget.

Paa landbrugsfagligt Omraade har Tyskheden organiseret sig væsentligst paa Basis af gamle bestaaende Organisationsformer, og disse Organisationers Virksomhed udfolder sig ved særlige Dyrskuer, Møder med Drøftelse af faglige Spørgsmaal og Selskabelighed.

Der bestaar følgende landbrugsfaglige Organisationer:

»Der landwirtschaftliche Hauptverein für Nordschleswig« organiseret i Stil med vor »Fælleslandboforening« som en Sammenlutning af de bestaaende tyske Landboforeninger, og oprettet ved et Møde, hvor Bestyrelserne for Foreningerne i Haderslev, Aabenraa, Tønder, Løgumkloster og Tinglev var repræsenterede. (Formand: Rentier

---

*) »Die Ahlmannsche Gravensteiner Volksbibliothek« er i Februar 1923 flyttet til »Deutsches Haus«, (Privatskolen).

Christophersen, Aabenraa, Forretningsfører Jessen, Stoltelund). Sammenslutningen har holdt 3 Møder. I det sidste (19. December 1922 i Aabenraa) deltog Direktoren for Schleswig-holsteinische Landwirtschaftskammer, Dr. Asmis. I Beretningen om Virksomheden hedder det bl. a., at

»de Forhaabninger, man havde sat til Fortsættelsen af de økonomiske Forbindelser med Tyskland, allesammen var gaaet saa temmelig i Stykker, baade med Hensyn til Indførselen af Kali, overfor hvilken Kalisyndikatet havde paaberaabt sig den tyske Rigslov, hvorefter Kali ikke maa sælges til Udlandet, som med Hensyn til Kvælstof«.

I Haderslev findes »Landwirtschaftlicher Verein für das nördliche Schleswig«. Formand Godsejer Lorenzen, Refsø ved Sommersted. (Vinterfester sammen med »Bürgerverein«). I Aabenraa »Apenrader landwirtschaftlicher Verein«. Formand Rentier Christophersen, Aabenraa. (Møder hvert Kvartal, Dyrskue om Sommeren). Indenfor Tønder Amt findes en »Landwirtschaftlicher Verein« for Tønder og Omegn. Formand Gaardejer Carsten Angel, Bjergermark, og en Forening for Løgumkloster og Omegn. Formand Gaardejer Justus Erichsen, Faaregaard. Der har bestaaet en Forening for Tinglev og Omegn, med H. J. Petersen, Broderup, som Formand (nu bosat i Tyskland). Disse Foreninger har ligeledes afholdt faglige Møder og afholder fælles Dyrskuer for Tønder Amt.

I Sommeren 1923 er planlagt en fælles Udflugt, »Bauernfahrt zum Deutschen Bauerntag in Ostpreussen«, hvor Kamppladserne skal besøges.

Der er afholdt Landbrugsmøder i de nævnte Byer samt i Saksborg, med Foredrag om Landbrugsspørgsmaal og Sammenkomster under selskabelige Former.

Herunder skal ogsaa nævnes den omfattende tyske Virksomhed, der er udfoldet angaaende Udførselen af Kreaturer til Græsning og Salg af Heste til Tyskland. Disse Forhold er ondtalt under »Schleswigscher Wählerverein«, idet det er Medlemsskabet af denne politiske Forening, og ikke af de tyske Landboforeninger, der er bestemmende, — en Kendsgerning, der godtgør Forholdets politiske Karakter.

— — —

For at man helt kan danne sig et Billede af den tyske Agitations Indsats i Nordslesvig, er det endnu nødvendigt, at betragte det 7., men ingenlunde mindst vigtige Omraade, jeg har nævnt i Indledningen: Forbindelsen sydpaa og Hjælpen sydfra, men herom i en senere Artikel. Allerede af ovenstaaende, særlig paa Avismeddelelser byggede Klarlæggelse af den tyske Agitations og Organisations Virksomhed nordfor Grænsen, vil man have en Oversigt over, paa hvilke Omraader og med hvilken Energi vore nationale Modstandere sætter Arbejdet ind, og man vil forstaa, at det vil være nyttigt, ja nødvendigt at følge Tingenes videre Udvikling med agtpaagivende Opmærksomhed. Paa mange Omraader bærer det tyske Arbejde Præg af stor og personlig Idealisme, og for mange af dets Mænd er Sporen i Arbejdet Nederlagets Mærke. Den nuværende tyske Leder af Skolearbejdet i Nordslesvig, fhv. Rektor Koopmann, har ikke Uret, naar han paa en

»fædrelandsk Aften« i Ravsted i Fjor Vinter udtalte følgende Ord:

»Welch ein fester und inniger Zusammenschluss aller Deutschen in Nordschleswig gegen früher!«